

"Disconnected" - Triptih, ulje na platnu

Stojanović, Bartol

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Arts Academy / Sveučilište u Splitu, Umjetnička akademija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:175:661023>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Arts Academy](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
UMJETNIČKA AKADEMIJA

BARTOL STOJANOVIĆ

DISCONNECTED

ZAVRŠNI RAD

SPLIT, 2023.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
UMJETNIČKA AKADEMIJA

LIKOVNI ODJEL

DISCONNECTED

ZAVRŠNI RAD

NAZIV ODSJEKA: Slikarski odsjek

Kolegij: Slikarstvo

Studentica: Bartol Stojanović

Mentorica: doc. art. Neli Ružić

Teoretska mentorica: izv. prof. dr. sc. Blaženka Perica

SPLIT, rujan, 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj završni rad isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Student: Bartol Stojanović

U Splitu, 12. rujna 2023.

(potpis)

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Splitu
Umjetnička akademija u Splitu
Odjel: Likovne umjetnosti
Odsjek: Slikarstvo

Završni rad

Disconnected

Bartol Stojanović

Naziv ovoga rada je „Disconnected“ što se odnosi na mjesto na osami bez signala. Radi se o triptihu na velikom formatu, ukupne veličine 199 x 119,5 cm koji je postavljen horizontalno. Tehnika je ulje na platnu. Na slici je atmosferski prikaz kojeg čine oblačno nebo i horizont, dok donji dio slike istovremeno podsjeća na planinu i more. Ovim pejzažom autor pokušava izazvati osjećaj strahopoštovanja kod promatrača referirajući se na pojam poznat u teorijskoj literaturi i povijesti umjetnosti kao sublimno odnosno uzvišeno.

Ključne riječi: sublimno, triptih, osama, atmosferski prikaz, horizont

Rad je pohranjen u knjižnici Umjetničke akademije Sveučilišta u Splitu

Rad sadrži: [12] stranica, [6] grafičkih prikaza, [0] tablica i [10] literaturnih navoda. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Mentor: doc. art. Neli Ružić

Teorijski mentor: dr. sc. Blaženka Perica, izv. prof.

Ocjenjivači: red. prof. art. Viktor Popović
izv. prof. art. Vedran Perković
doc. art. Neli Ružić

Rad prihvaćen: [22.] [rujna] [2023.]

Basic documentation card

University of Split
Bachelor's thesis
The Arts Academy
Department of Fine Arts
Study program: Painting

Bachelor's thesis

Disconnected

Bartol Stojanović

The title of this work is „Disconnected“ which refers to a place in seclusion with no signal. It is a large-format triptych with a total size of 199 x 119.5 cm, placed horizontally. The technique used is oil on canvas. The painting displays an atmospheric representation consisting of a cloudy sky and a horizon, while the bottom part of the painting simultaneously resembles a mountains and sea. Through this landscape, the author tries to create a sense of awe in viewers, referring to the term known in theoretical literature and art history as the subliminal or the sublime.

Keywords: sublime, triptych, seclusion, atmospheric representation, horizon

Thesis deposited in the library of the Arts Academy, University of Split

Thesis consists of: [12] pages, [6] figures, [0] tables and [10] references, original in: Croatian

Mentor: Assistant Professor Neli Ružić

Theory Supervisor: Associate Professor Blaženka Perica, PhD

Reviewers: Full Professor (T) Viktor Popović
Associate Professor Vedran Perković
Assistant Professor Neli Ružić

Thesis accepted: [22] [September] [2023]

SADRŽAJ

Uvod.....	1
Shvaćanja sublimnog.....	3
Prisustvo krajolika u slikarstvu: Romantizam i nostalgija.....	5
Zaključak.....	7
Reprodukcije.....	8
Popis literature.....	12
Internetski izvori.....	12

UVOD

Završni rad se sastoji od serije od tri slike pod nazivom "Disconnected" što se odnosi na mjesto na osami bez signala. Radi se dakle o triptihu na velikom formatu, ukupne veličine 600 x 120 cm koji je postavljen horizontalno. Tehnika je ulje na platnu. Na slici je atmosferski prikaz kojeg čine oblačno nebo i horizont, dok donji dio slike istovremeno podsjeća na planinu i more. Autor, pokušavajući stvoriti ravnotežu između dvaju motiva, veći prostor ostavlja za tmurno nebo koje svojom težinom parira masivnosti donjeg dijela slike. Kako bi prikazao hladnu atmosferu i sivilo trenutka, autor se odlučio za plavu boju na razmeđu indigo-plave, marina-plave i verditer-plave pomiješane s crnom i bijelom bojom. Koristi se veliki format i hladne boje kako bi se prikazala uzvišenost prirode i kako bi se ovim reduciranim pejzažima izazvao osjećaj strahopoštovanja kod promatrača. Pritom se autor referira na pojam poznat u teorijskoj literaturi i povijesti umjetnosti kao sublimno odnosno uzvišeno. Sublimno označava nešto uzvišeno i neshvatljivo. Uzvišeno se kao svojstvo umjetnosti razlikuje od lijepoga (kako je to već i Kant pojasnio¹) u prvom redu po intenzitetu doživljaja, te se najčešće suprotstavlja lijepome i povezuje s veličinom/veličajnošću prirode, ali i s kulturalnim tvorevinama posebne veličine. U pregledu pojmova Miška Šuvakovića sublimno se opisuje na sljedeći način: *Za generaciju apstraktnih ekspresionista sublimno je kontroverzni neprikazivi i nepredvidljivi cilj (želja) herojske usamljeničke geste, kojim se naziva samo mjesto i trenutak slikarevog čina.*² Značajan umjetnički utjecaj na završni rad ima slikarstvo obojenog polja (color-field painting), odnosno američki umjetnici Mark Rothko i Barnett Newman, ili Jackson Pollock i Clyfford Still koji su predstavnici te orijentacije u USA-u 1950-ih. Newmanove slike velikih ploha boja, kao i Rothkove, na autora ostavljaju dojam tajanstvenog i misterioznog. Snažan dojam na autora ostavljaju i pejzaži njemačkog slikara Gerharda Richtera i crno-bijele fotografije japanskog fotografa Hiroshija Sugimota, posebno serija koja prikazuju morski horizont. Ono što autor slijedi u svom radu je zadivljenost i strahopoštovanje prema veličini i snazi prirode, ali i razmišljanje o sretnim trenucima provođenjem vremena u samoći. Ponajviše ga zanimaju motivi pejzaža u trenucima naoblačenja, gdje su vidljivi tonovi sive i tamno plave boje oblaka. Autor se ispod takvog neba u odnosu na univerzalnost prirode osjeća kao čovjek još manjim, a iznutra osjeća

¹ Richard Gilmore, Concordia College, *Philosophical Beauty: The Sublime in the Beautiful in Kant's Third Critique and Aristotle's Poetics*, <https://www.bu.edu/wcp/Papers/Aest/AestGilm.htm>. Pristupljeno: 23. 8. 2023.

² Miško Šuvaković, *Pojmovnik suvremene umjetnosti*, Horetzky, Zagreb, Vlees & Beton, Ghent, 2005., str. 598, 599.

„pozitivan“ strah zbog tmurnog ambijenta pred oluju koji prelazi u potpunu mirnoću, pošto autora za takvu atmosferu vezuju trenutci sreće koji pomalo blijede. Kroz ovaj triptih autor se približava osobnom iskustvu, doživljenim i prošlim trenucima krajolika u posebnim atmosferskim okolnostima. Taj se slatko-gorki doživljaj naziva i nostalgijom, a u relaciji s krajolikom takav je osjećaj posebno njegovao i period romantizma.

SHVAĆANJA SUBLIMNOG

EDMUND BURKE, IMMANUEL KANT

Pseudo-Longinus – ime je pripisano autoru grčke rasprave u rimskom periodu *O sublimnom* (Dioniz Longinus) iz prvog stoljeća nove ere. Općenito, utjecaj Pseudo-Longinusa na irskog teoretičara i filozofa Edmunda Burkea (1729-1797) jedva je razjašnjen u raspravama o pojmu sublimnog, a s povijesnog gledišta Burkeu se često priznaje da je uveo retorički pojam sublimnog u psihologiju i tako pripremio put „analitici sublimnog“ koju je Kant ucrtao u svoju tzv. treću kritiku, knjigu *Kritika rasudne moći* (ili *Kritika moći suđenja*, u originalu, *Kritik der Urteilskraft* iz 1790. godine).³ U tom djelu Kant tvrdi da je sublimno, poput lijepoga, predmet našeg sviđanja, a prosudba o uzvišenom je opet estetska prosudba, ali u slučaju uzvišenosti, užitak je indirektan i negativan.⁴ U svom djelu *A philosophical enquiry into the origin of our ideas of the sublime and beautiful* Edmund Burke⁵ tvrdi da što god da je ugrađeno u bilo koju vrstu kako bi se pobudile ideje boli, opasnosti, odnosno sve što je u bilo kakvoj vrsti iskustva užasnog, izvor je sublimnog, a produktivan je doživljaj za najjače emocije koje um može osjećati/iskusiti. Burke ističe da kada se opasnost ili bol suviše približe osobi, nisu sposobni pružiti bilo kakav užitak, ali na određenim udaljenostima i uz određene modifikacije, mogu biti oduševljenje. U njegovu djelu *The Sublime and Beautiful* ove pojmove Burke definira na sljedeći način: *Strast uzrokovana veličinom i uzvišenošću prirode, kada ti uzroci djeluju najsnažnije, je zapanjujuća; a zapanjujuće je stanje duše u kojem su suspendirani svi njeni pokreti s nekim stupnjem užasa. Dakle, javlja se velika moć sublimnog, koja daleko od njihove proizvodnje, iščekuje naše rasuđivanje i pogađa nas neodoljivom silom. Zapanjenost je, kao što sam rekao, učinak sublimnog u njegovoj najvišoj mjeri; manje su posljedice divljenje, štovanje i poštovanje.*⁶

³ Hoshino Futoshi, Words and Passions in Edmund Burke: Revisiting Burke's „Sublime“ with Pseudo-Longinus, The Japanese Society for Aesthetics, http://www.bigakukai.jp/aesthetics_online/aesthetics_16/text16/text16_hoshinofutoshi.pdf. Pistupljeno: 23. 8. 2023.

⁴ Ibid.

⁵ Edmund Burke, *A philosophical enquiry into the origin of our ideas of the sublime and beautiful*, University of Michigan, <https://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?c=ecco;idno=004807802.0001.000>. Pristupljeno: 23. 8. 2023.

⁶ Ibid.

THE SUBLIME IS NOW - BARNETT NEWMAN

Sublimno je izum ljepote od strane Grka, odnosno njihov postulat ljepote kao ideal, a bio je strašilo unutar europske umjetnosti i europske filozofske estetike. Čovjekova prirodna želja da u umjetnosti izrazi svoj odnos prema apsolutnom postala je identificirana i zbunjujuća s apsolutizmima savršenih kreacija – s fetišom kvalitete – tako da europski umjetnik konstantno vodi moralnu borbu između pojmova ljepote i želje za sublimnošću.⁷ Newman tvrdi da je impuls moderne umjetnosti želja za uništavanjem ljepote, te govori da su u odbacivanju renesansnih, a ujedno sveeuropskih pojmova ljepote i bez odgovarajuće zamjene za sublimnu poruku, impresionisti bili prisiljeni zaokupiti se s kulturnim vrijednostima njihove umjetničko-oblikovne povijesti kako bi umjesto podsjećanja na novi način doživljavanja života mogli samo prenijeti tradicionalne/zastarjele vrijednosti.⁸

⁷ Barnett Newman, *The Sublime Is Now*, Yale University Press, New Haven, <https://www.degruyter.com/document/doi/10.12987/9780300185720-010/html>. Pristupljeno: 24. 8. 2023.

⁸ Barnett Newman, *The First Man Was An Artist*, Word Press, <https://artkatvisualculture.files.wordpress.com/2019/09/newman-the-sublime-is-now.pdf>. Pristupljeno: 24. 8. 2023.

PRISUSTVO KRAJOLIKA U SLIKARSTVU: ROMANTIZAM I NOSTALGIJA

Romantizam je umjetnički, književni i intelektualni pokret nastao u Europi krajem 18. stoljeća, odnosno smatra se službeno kulturno-povijesnim razdobljem od 1790-ih do 1840-ih. Ovaj pravac karakterizira tvrdnja o posebnoj vrijednosti duhovnog i kreativnog života pojedinca, produhovljavanje i iscjeliteljska snaga prirode. Romantizam zamjenjuje prosvjetiteljstvo i umjesto razuma, uspostavlja kult osjećaja i želi obnoviti vezu između čovjeka i prirode. Pejzaž se kao motiv općenito često javlja kod umjetnika u svim epohama umjetničkog stvaralaštva. Umjetnici realističkog stvaralaštva su vrlo često prikazivali ljude i životinje u pejzažu realistički. Impresionisti su izašli iz svojih ateljea u prirodu i u svjetlosti dana osjetili čari čistih i svježih boja te su tako svoje trenutne utiske prenosili na platno, slikajući brzo i tako stvorili nešto svježije i intenzivno. Suvremeni umjetnici su također koristili motive pejzaža. Što se tiče pejzaža u slikarstvu romantizma, umjetnici tog pokreta tražili su nadahnuće u prošlosti, prirodi i različitim egzotičnim prizorima. Svima su u umjetničkim ostvarenjima karakteristični senzibilnost, isticanje pokreta, dramatika prizora, smiona uporaba boje, te domoljubni zanos uz kojeg ide i izuzetnost, herojstva pojedinaca. Umjetnik se smatra genijem, a sklonosti okultnom, transcendentalnom, dalekoj, pa i izmišljenoj povijesti, ruševinama i melankoliji snažno su zastupljeni u svekolikom umjetničkom stvaralaštvu. Pejzažno slikarstvo se afirmiralo kao samostalna tema.⁹ Jedan od začetnika romantizma bio je francuski slikar Theodore Gericault koji je naslikao poznato djelo *Splav Meduze* (1819). Značajan utisak ostavio je i slikar Eugene Delacroix i njegovo djelo *Sloboda predvodi narod* (1830). Engleski slikari John Constable i William Turner utjecali su na stvaranje kruga francuskih pejzažista barbizonske škole. Barbizonska škola je bila umjetnička kolonija u francuskom selu Barbizonu u šumi kod kraljevskog dvorca Fontainebleau, nedaleko od Pariza i imala je znatan utjecaj na razvoj europskog slikarstva krajolika. Ovaj pokret, poznat po slikanju u prirodi (plenerizam) omogućen je pojavom boja u tubama. Osnivač škole je francuski slikar Theodore Rousseau. U Njemačkoj je glavni predstavnik romantizma Caspar David Friedrich koji je naslikao poznato djelo *Lutalica iznad mora magle* (1818). Don Mitchell¹⁰ u svom tekstu *Krajolik* opisuje pejzaž kao izgled ili stil kraja, ali upućuje i na društveno ili kulturno značenje tog reda ili ustroja. Spominje geografe koji još stručnije

⁹ Izvor koje je autor koristio za povijest slikarstva krajolika je: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021 <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44154>. Pristupljeno: 25. 8. 2023.

¹⁰ Ibid.

rečeno, odavno razumiju krajolik kao izgrađenu morfologiju – kao oblik i strukturu mjesta. Mitchell tvrdi kako se do jasnijih značenja koji se s krajolikom povezuju i jasnije analize praksi koje ga tvore može doći shvaćanjem da krajolik aktivno utjelovljuje društvene odnose koji sudjeluju u njegovu stvaranju. Kaže da se izgrađeni krajolik sastoji od društvenih odnosa koji ga tvore i koji se prakticiraju, a koje definira kapitalistička i robna ekonomija.¹¹

Što se tiče pojma nostalgije¹², on se izvorno koristio za opisivanje intenzivne čežnje za domom koju su osjećale osobe koje su dugo bile razdvojene od svoje obitelji i prijatelja, a prvi je put riječ korištena u naslovu disertacije švicarskog liječnika Johannes Hofera, objavljene u Baselu 1688. Kasnije se nostalgija promatrala kao psihičko stanje koje karakterizira želja za povratkom u ranije, najčešće sretno životno razdoblje. S vremenom je ovaj pojam dobio pozitivnije značenje pa se danas općenito definira kao sentimentalna čežnja za prošlošću. U tekstu *Impossible Nostalgia* čiji je autor Itzhak Goldberg, posebna pažnja se pridaje jednom od, kako Goldberg kaže, sastavnih dijelova njemačkog identiteta koji je ostavio poseban trag na povijest njemačkog naroda, a to su stablo i šuma. Prema Canettijevim riječima: *Ni u jednoj drugoj modernoj zemlji osjećaj šume nije ostao tako živ kao u Njemačkoj. Paralelna krutost uspravnih stabala te njihova gustoća i broj ispunjavaju srce Njemačke dubokim i tajanstvenim oduševljenjem. On i danas voli ići duboko u šumu u kojoj su živjeli njegovi preci; osjeća se kao da je s drvećem, vjeran i čestit kao što je i sam želio biti. Učinak tog ranog šumskog romantizma u Njemačkoj nikad se ne smije podcijeniti.*¹³ Goldberg opisuje glavne karakteristike stabla: ukorijenjeno je u zemlji i ima sposobnost odupiranja prirodnim elementima, vertikalnost koja ga čini sličnim ljudskom obliku/pozicija uspravljenosti, njegova neprekinuta evolucija od samog početka vremena i sposobnost regeneracije. Antropomorfno shvaćeno, stablo se često pojavljuje u metaforama u vezi s ljudskim bićima, jer predstavlja savršen zaslon za psihološke projekcije.

¹¹ Don Mitchell, *Krajolik*, u: D. Atkinson, P. Jackson, D. Sibley i N. Washbourne (ur.) *Kulturna geografija. Kritički rječnik ključnih pojmova*, Kruzak, Zagreb, 2008., str. 81. Prijevod: Damjan Lalović.

¹² Izvor koje je autor koristio za pojam nostalgije je:

nostalgija (grč. νόστος: povratak kući + -algija, bol), čežnja za zavičajem, bol zbog odsutnosti iz kraja i okoline u kojoj je čovjek živio i uz koju je osjećajno prirastao. Karakteristična je za ljude koji dugo putuju, za zatvorenike, a os. za iseljenike koji se ne mogu vratiti u domovinu. U proširenom smislu nostalgija znači i irealnu težnju za vraćanjem u prošlost, tugu za onim što je bilo i što se ne može vratiti (za djetinjstvom, za nekom izgubljenom ljubavlju, bivšim sretnim i stvaralačkim razdobljima života, pa i minulim pov. epohama i kulturama).

Citirano prema:

nostalgija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44154>. Pristupljeno: 26. 8. 2023.

¹³ Itzhak Goldberg, *Impossible Nostalgia, Media and Nostalgia*, u: Katharina Niemeyer (ed.), Palgrave Macmillan Memory Studies United Kingdom, 2014., str. 205

ZAKLJUČAK

Kao što je autor u uvodu rekao, u fokusu njegovog rada je zadivljenost i strahopoštovanje prema veličini i snazi prirode, ali i razmišljanje o sretnim trenucima dok provodi vrijeme u samoći. Autor pojam sublimnoga/uzvišenoga želi prikazati u motivima neba, oblaka, mora i planina, dakle, svega onoga što ga okružuje i što vidi svakim danom, a pored čega ne može ništa učiniti nego postojati, biti tu i uživati, te poštivati. Autor se pronalazi u tvrdnji Edmunda Burkea da kada se opasnost ili bol isuviše približe osobi, oni nisu sposobni pružiti bilo kakav užitak, ali na određenim udaljenostima i uz određene modifikacije mogu biti oduševljeni. Autor vidi u navedenoj tvrdnji sličnost sa svojim shvaćanjem djelovanja uzvišenog u obliku oblačnog neba koje je pred oluju, za koju zna da može donijeti dosta toga negativnog, ali dok je u procesu stvaranja i dok je još zatišje, autor – pošto zna da nema opasnosti - može samo uživati u prizoru koji na njega djeluje zapanjujuće i zadivljujuće. U tekstu „Impossible Nostalgia“ Itzhaka Goldberga gdje se nalazi citat književnika, pjesnika Eliasa Canettija u kojem se opisuje kako čvrstoća uspravnih stabala te njihova gustoća i broj zrače dubokim i tajanstvenim oduševljenjem, te čovjeka primoravaju da i dan danas ide duboko u šumu u kojoj su živjeli njegovi preci. Autor i ovdje nalazi sličnost sa svojom situacijom u kojoj nastoji tražiti memoriju i sjećanja u oblačnom nebu koje ga oduševljava. Nostalgiju autor u najvećoj mjeri osjeća u takvom tmurnom ambijentu koji ga vraća u lijepe dane iz prošlosti kada se i mnogo toga lijepoga dogodilo upravo pod takvim nebom: bilo je tu velikih momenata ili pak onih manje značajnih, ali su za autora ipak bitni jer su mu se posebno urezali u sjećanje.

REPRODUKCIJE

Od broja 1 do broja 4 slijedi niz skica koje su dio procesa u realizaciji naslivljenog završnog rada:

Slika 1 Prva skica, akril na papiru, 150 x 115cm, 2023.

Slika 2 Druga skica, akril na papiru, 220 x 125cm, 2023.

Slika 3 Treća skica, 220 x 125cm, 2023.

Slika 4 Četvrta skica, 90 x 20 cm, 2023.

Slika 5 *Disconnected*, proces slikanja, ulje na platnu, 600 x 120 cm, 2023.

Slika 6 *Disconnected*, proces slikanja ulje na platnu 600 x 120 cm, 2023.

POPIS LITERATURE

Goldberg, Itzhak, *Impossible Nostalgia*, u: Katharina Nyemeyer (ed.), *Media and Nostalgia*, Palgrave Macmillan Memory Studies, United Kingdom, 2014., str. 203-211

Mitchell, Don, Krajolik, u: D. Atkinson, P. Jackson, D. Sibley i N. Washbourne (ur.), *Kulturna geografija. Kritički rječnik ključnih pojmova*, Kruzak, Zagreb, 2008., str. 81-87

Šuvaković, Miško, *Pojmovnik suvremene umjetnosti*, Horetzky, Zagreb, Vlees & Beton, Ghent, 2005., str. 598, 599

INTERNETSKI IZVORI

Richard Gilmore, Concordia College, On-line
<https://www.bu.edu/wcp/Papers/Aest/AestGilm.htm>. Pristupljeno: 23. 8. 2023.

Hoshino Futoshi, Words and Passions in Edmund Burke, On-line
http://www.bigakukai.jp/aesthetics_online/aesthetics_16/text16/text16_hoshinofutoshi.pdf. Pristupljeno: 23. 8. 2023.

Edmund Burke, On-line <https://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?c=ecco;idno=004807802.0001.000>. Pristupljeno: 23. 8. 2023.

Barnett Newman, On-line
<https://www.degruyter.com/document/doi/10.12987/9780300185720-010/html>. Pristupljeno: 24. 8. 2023.

Barnett Newman, On-line <https://artkatvisualculture.files.wordpress.com/2019/09/newman-the-sublime-is-now.pdf>. Pristupljeno: 24. 8. 2023.

Krajolik, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, On-line
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44154>. Pristupljeno: 25. 8. 2023.

Nostalgija, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, On-line
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44154>. Pristupljeno: 26. 8. 2023.